

ΔΙΑΙΤΗΣΙΑ & ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ

ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ | ΤΕΥΧΟΣ 9 | ΕΤΟΣ 5ο

- Η εριστική διαλεκτική της αντιδικίας του ΚΠολΔ vs. Η διαλεκτική της Διαμεσολάβησης

Δημήτρης Εμβαλωμένος

Δικηγόρος LL.M., Διαπιστευμένος Διαμεσολαβητής του Υπουργείου Δικαιοσύνης & του Centre of Effective Dispute Resolution (CEDR), Λονδίνο, Η.Β., Αναπλ. Διευθύνων Εταίρος της Δικηγορικής Εταιρείας «Μπακάς, Γραμματίδης & Συνεταίροι» (BGP), με πολύχρονη εμπειρία και κουλτούρα ADR

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η εριστική διαλεκτική της αντιδικίας του ΚΠολΔ vs. Η διαλεκτική της Διαμεσολάβησης¹

Δημήτρης Εμβαλωμένος

Δικηγόρος LL.M., Διαπιστευμένος Διαμεσολαβητής του Υπουργείου Δικαιοσύνης & του Centre of Effective Dispute Resolution (CEDR), Λονδίνο, Η.Β., Αναπλ. Διευθύνων Εταίρος της Δικηγορικής Εταιρείας «Μπαχάς, Γραμματίδης & Συνεταίροι» (BGP), με πολύχρονη εμπειρία και κουλτούρα ADR*.

Εισαγωγικά – Ο προβληματισμός

Αφορμή για το θέμα και τις εδώ σκέψεις αποτέλεσε το δοκίμιο του Άρτουρ Σοπενχάουερ *Η τέχνη του να έχεις πάντα δίκαιο*².

Ο βασικός προβληματισμός μπορεί να συνοψισθεί ως εξής:

Αντιδικία: Στοχεύει ή όχι κάθε διάδικος που αντιδικεί κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (εφεξής ο «ΚΠολΔ») στην επικράτηση έναντι του αντιδίκου του; Αν ναι, στρεβλώνει αυτός ο στόχος την αλήθεια στο πλαίσιο του συζητητικού συστήματος του ΚΠολΔ; Είναι η «εριστική διαλεκτική» μέσο αυτής της σκοπούμενης επικράτησης, προσδιορίζοντας συνεπώς την αλήθεια που προκύπτει δικονομικά; Κατά την εφαρμογή της εριστικής διαλεκτικής, γίνεται κατ' ανάγκη χρήση τεχνασμάτων; Μήπως η αλήθεια που προκύπτει δικονομικά με τον τρόπο αυτό είναι σχετική και βεβαιώνεται απ' τη δικαστική απόφαση που επικυρώνει την επικράτηση ενός διαδίκου, υπό το πλαίσιο των κανόνων απόδειξης; Αυξάνεται μήπως η σχετικότητα αυτή περαιτέρω, ανάλογα με τη τυχόν κατάχρηση των δικονομικών κανόνων, όπως εφαρμόζονται απ' τους διαδίκους, με σκοπό την επικράτησή τους; Μήπως έτσι, ίσως και συχνά, η αντιδικία κατά τον ΚΠολΔ και την πρακτική εφαρμογή του δεν επιλύει μια ιδιωτική διαφορά ουσιαστικά αλλά και δεν έχει τελικά πρακτική χρησιμότητα, παρόλο το χρόνο και το κόστος της;

Διαμεσολάβηση: Είναι στόχος της διαμεσολάβησης (εφεξής η «Διαμεσολάβηση») η επίλυση μιας ιδιωτικής διαφοράς, όταν τα μέρη έχουν εξουσία συμβιβασμού, με εύρεση κοινού τόπου, δηλ. όχι βάσει αντιπαράθεσης των θέσεων και αντιθέσεων των μερών; Υπάρχει στη Διαμεσολάβηση η ανάγκη επικράτησης ενός μέρους έναντι του άλλου και συνεπώς χρήσης ακόμα και τεχνασμάτων για το σκοπό αυτό; Μήπως μέσω της διαλεκτικής, ως ουσιώδους στοιχείου της Διαμεσολάβησης, προκύπτει κατά κύριο λόγο η ανάδειξη των αληθών συμφερόντων των μερών και η ρεαλιστική αποτίμηση των θέσεων τους, με δημιουργική και αντικειμενικότερη θεώρηση των πραγμάτων, μετά και από εκτόνωση των συναισθημάτων τους; Μήπως, ακόμα και στη μη κατάληξη των μερών σε συμφωνία, η Διαμεσολάβηση (όπου ισχύει), που δεν θίγει τα δικονομικά δικαιώματα των μερών κατά το Ν 4640/2019, είναι πιο συμφέρουσα έναντι της αντιδικίας ως προς τη δυνατότητα ουσιαστικότερης και πρακτικότερης εκτίμησης ή /και επίλυσης μιας διαφοράς;

ΚΠολΔ και σχετικότητα

Η σχετικότητα της δικονομικής αλήθειας

1. Οδηγεί η αντιδικία μιας αστικής ή εμπορικής διαφοράς κατά το ΚΠολΔ στην ανεύρεση της αλήθειας, δηλαδή των αληθών δεδομένων της διαφοράς; Είναι αυτό εφικτό και ρεαλιστικά δυνατό; Είναι δηλαδή εφικτή η ανεύρεση της αλήθειας μιας τέτοιας διαφοράς μέσω της αντιδικίας; Και αν ακόμα ήταν εφικτή, για ποια αλήθεια των πραγμάτων θα επρόκειτο; Επιτρέπει όμως το συζητητικό σύστημα του ΚΠολΔ την ανάδειξη μιας «αντικειμενικής» αλήθειας μιας κατ' αντιδικία διαφοράς, με την υπόθεση πως αυτό θα ήταν εφικτό;

Δηλαδή, με την προϋπόθεση τήρησης των κανόνων περί δικαιοδοσίας και αρμοδιότητας του δικαστηρίου και περι του παραδεκτού, ορισμένου και νόμω βάσιμου

* Περισσότερες πληροφορίες στο d.emvalomenos@bahagram.com και στο 210-3318 170.

1. Ανεπτυγμένη απόδοση προφορικής εισήγησης στην επιστημονική εκδήλωση της Επιτροπής Διαμεσολάβησης του ICC της 1ης Δεκεμβρίου 2022.
2. Εκδόσεις Πατάκη, 37η εκτύπωση 2022, με Εισαγωγή και Επίμετρο του Α. C. Grayling· εφεξής οι παραπομπές στον Άρτουρ Σοπενχάουερ ή στο δοκίμιο ως «ΑΣ».

μιας αγωγής (ιδίως, άρθρα 1 επ., 12 επ., 94 επ., 106 επ., 118 επ., 215 επ., ΚΠολΔ), επιτρέπουν οι κανόνες του ΚΠολΔ περί απόδειξης (άρθρα 335 επ. ΚΠολΔ) τη διαπίστωση της αληθούς κατάστασης των πραγμάτων μιας κατ' αντιδικία διαφοράς;

Επιτρέπει δε το πλαίσιο των λόγων αναίρεσης του ΚΠολΔ απόκλιση του δικαστηρίου ως προς τους ισχυρισμούς και το αποδεικτικό υλικό των διαδίκων (άρθρο 559, περ. 8-13 & 20 ΚΠολΔ);

2. Ως γνωστό, με βάση τη θεμελιώδη οικονομική αρχή της συζήτησης κάθε διάδικος επικαλείται και οφείλει ν' αποδείξει τα αιτήματα και τους πραγματικούς ισχυρισμούς που επιλέγει να υποβάλει στο δικαστήριο, έχοντας τη πρωτοβουλία και επιμέλεια των σχετικών διαδικαστικών πράξεων, το δε δικαστήριο υποχρεούται σε δικανική κρίση βάσει αυτών, «εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά» (άρθρα 106 και 108 ΚΠολΔ).

Συνεπώς το διατακτικό της δικαστικής απόφασης βασίζεται στα πραγματικά γεγονότα που προτείνουν οι αντιδικοί και περιορίζεται απ' αυτά, με κύρωση ίδρυσης ανααιρετικού λόγου (άρθρο 559, ιδίως περ. 8 ΚΠολΔ).

Βέβαια, το δικαστήριο, κατ' απόκλιση απ' την αρχή της συζήτησης, μπορεί να διατάξει και αυτεπαγγέλτως απόδειξη (άρθρο 107 ΚΠολΔ), ιδίως αυτοψία και πραγματογνωμοσύνη, όμως πόσο συχνά συμβαίνει αυτό στη πράξη; Σε κάθε περίπτωση, κάθε τέτοια απόδειξη δεν θα αφορά υποχρεωτικά στους πραγματικούς ισχυρισμούς που επικαλέστηκαν οι διάδικοι, υπό το πλαίσιο των λόγων αναίρεσης;

3. Εξάλλου, κατ' άλλη θεμελιώδη οικονομική αρχή, «οι διάδικοι, οι νόμιμοι αντιπρόσωποι και οι πληρεξούσιοί τους οφείλουν» να επιδεικνύουν καλή πίστη, να τηρούν τα χρηστά ήθη, να μη παρελκύνουν τη δίκη, να είναι απόλυτα ειλικρινείς και πλήρεις στην έκθεση των γεγονότων και όχι ασαφείς ή διφορούμενοι, αλλά και επιμελείς, ενεργώντας πάντα εμπρόθεσμα και εγκαίρως για την «επίσπευση της δίκης» και την «ταχεία επίλυση της διαφοράς» (άρθρο 116 ΚΠολΔ). Μάλιστα, στους στρεψόδικους διαδίκους και δικηγόρους τους το δικαστήριο μπορεί να επιβάλλει χρηματική ποινή (1.000-2.500 ευρώ), μεταξύ άλλων, αν ενήργησαν παρελκυστικά, δεν ήταν καλόπιστοι, ειλικρινείς ή άσκησαν προφανώς αβάσιμη αγωγή ή ένδικο μέσο (άρθρο 205 ΚΠολΔ).

3.1. Μπορούμε άραγε να πούμε με βεβαιότητα ότι η (θεμελιώδης) οικονομική αρχή του άρθρου 116 ΚΠολΔ, όπως ισχύει μετά το ν. 4335/2015 (με ισχύ από 1.1.2016) εφαρμόζεται στη πράξη; Μήπως, περισσότερο, απλά υπάρχει; Μήπως το σκεπτικό της αιτιολογικής έκθεσης του ν. 4335/2015, που τροποποίησε τελευταία το άρθρο αυτό, για το σκοπό «αυξημένης ευθύνης των δια-

δίκων, με την καθιέρωση γνήσιας οικονομικής υποχρέωσης τους...» παραμένει ευχολόγιο;

3.2. Μήπως επιπλέον στη πράξη, κατά κανόνα, ισχύει το ίδιο ευχολόγιο για τις αντίστοιχες, και σαφέστατες ως προς τα καθήκοντα των δικηγόρων, διατάξεις

α) του Κώδικα Δικηγόρων (ιδίως άρθρα 35, παρ. 2, 37, παρ. 1 και 3.α, β & γ, 41, ν. 4194/2013) και

β) του Κώδικα Δεοντολογίας Δικηγορικού Λειτουργήματος (ιδίως άρθρα 5, 6, 7, 37, παρ. α),

με αναφορές στην απαιτούμενη προσήλωση στην αλήθεια, ευπρέπεια, επιμέλεια, ειλικρίνεια, μη παρέλκυση, επίσπευση, μη στρεψοδικία, μη κακοπιστία, μη αβάσιμους ισχυρισμούς, μη αιφνιδιασμό του αντιδίκου, κλπ;

3.3. Μήπως ισχύει το ίδιο και για την κυρωτική διάταξη του άρθρου 205 ΚΠολΔ, που επίσης τροποποιήθηκε απ' το ν. 4335/2015; Μήπως το σκεπτικό της αιτιολογικής έκθεσης του ν. 4335/2015, που αύξησε τα κατώτατα και ανώτατα όρια των χρηματικών ποινών «ούτως ώστε η πάταξη της στρεψόδικης οικονομικής συμπεριφοράς να εξυπηρετείται επαρκέστερα» είναι ουτοπικό;

Μήπως δηλαδή στη πράξη τα (αυτονόητα και κομβικά) θεμελιώδη οικονομικά καθήκοντα καλοπιστίας, ειλικρίνειας, επιμέλειας και μη στρεψοδικίας των διαδίκων και των δικηγόρων τους έχουν καταστεί κατά την εφαρμογή του ΚΠολΔ κενό γράμμα διττά, δηλαδή

α) αφενός ως προς τη «χαλαρή» κατά κανόνα τήρησή τους απ' τους υπόχρεους,

β) αφετέρου ως προς τον επίσης «χαλαρό» κατά κανόνα έλεγχο της τήρησης ή μη, από πλευράς του δικαστηρίου;

4. Και μήπως αυτή η «χαλαρότητα» τήρησης του άρθρου 116 ΚΠολΔ ενισχύεται:

α) αφενός απ' τα, κατά κανόνα, χαμηλά – υπό τις συνθήκες – ποσά επιδικαζόμενων δικαστικών εξόδων σε βάρος του ηττηθέντα διαδίκου (άρθρο 176 ΚΠολΔ, ενώ η καταδίκη του ενάγοντα κατ' άρθρο 177 ΚΠολΔ είναι μάλλον σπάνια),

β) αφετέρου, και κυρίως, απ' τη πρακτική του κατά κόρον συμψηφισμού των δικαστικών εξόδων με χρήση των ασαφών λόγων ι) της *ιδιαίτερα δυσχερούς ερμηνείας των εφαρμοσθέντων κανόνων δικαίου* (ολικά ή εν μέρει) ή ιι) της *εύλογης αμφιβολίας για την έκβαση της δίκης* (μόνο εν μέρει συμψηφισμού), κατ' άρθρο 179 ΚΠολΔ (όπως ισχύει από 1.1.2022, μετά το ν. 4842/2021);

Μήπως το σκεπτικό της αιτιολογικής έκθεσης του ν. 4842/2021 (άρθρο 8) για την «εν τοις πράγμασι κατάρ-

γηση της αρχής της ήττας» μέσω της διαδεδομένης πρακτικής του συμψηφισμού των δικαστικών εξόδων αποτελεί την αληθή παραδοχή και πραγματικότητα;

5. Μήπως επιπλέον όλο αυτό το πλαίσιο διευκολύνει δικονομικές καταχρήσεις τύπου αγωγών SLAPP (strategic lawsuits against public participation), δηλ. αγωγών με σκοπό όχι να κερδηθεί η δικαστική υπόθεση αλλά για τον εκφοβισμό των εναγομένων που άσκησαν κριτική στους ενάγοντες, συνήθως οικονομικά ισχυρά πρόσωπα ή οργανισμούς³;

Η σχετικότητα της δικονομικής αποδεικτικής διαδικασίας

6. Περαιτέρω, μήπως και οι κανόνες απόδειξης του ΚΠολΔ (άρθρα 335-465 ΚΠολΔ) υπό το συζητητικό σύστημα είναι περιοριστικοί για την ανάδειξη μιας «αντικειμενικής» αλήθειας καθώς τελικά βασίζονται στους πραγματικούς ισχυρισμούς και το αποδεικτικό υλικό των διαδίκων και πλαισιώνονται απ' τους λόγους αναίρεσης (άρθρο 559 ΚΠολΔ); Μήπως δηλαδή η αρχή της συζήτησης οριοθετεί και προσδιορίζει ουσιαδώς όλη τη δικονομική αποδεικτική διαδικασία, άρα και τα πορίσματά της, υπό το σύστημα της ισχύουσας - κατά κανόνα - πλήρους και εν μέρει ελεύθερης απόδειξης; Μήπως η ανάγκη του κατ' έφεση και κατ' αναίρεση δικονομικού ελέγχου της πρωτοβάθμιας δικαστικής απόφασης, πάντα υπό το συζητητικό σύστημα, σχετικοποιεί και τυποποιεί τη διεξαγωγή της αποδεικτικής διαδικασίας;

7. Ευλόγως, η δικαιοδοτική πράξη του δικαστηρίου τελεί υπό προϋποθέσεις, μεταξύ των οποίων η υποχρέωση αιτιολόγησης (άρθρο 93, παρ. 3 Συντάγματος), εξαιτίας της οποίας το δικαστήριο πρέπει να αποκτήσει:

α) σαφή παράσταση των συμβάντων της επίδικης βιοτικής σχέσης με αφαιρετική διαδικασία, κατά την οποία αγνοεί από το αφήγημα των διαδίκων τα νομικώς ασήμαντα για να οδηγηθεί στην επιλογή του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου (διαδικασία αντίστροφη απ' αυτή της ερμηνείας, όπου επιδιώκει την εξειδίκευση του κανόνα δικαίου) και

β) τη δικανική πεποίθηση ότι τα συμβάντα αυτά πράγματι επήλθαν, ακολουθώντας τις δικονομικές διατάξεις, ώστε στη συνέχεια

γ) ν' αποφανθεί αν η συγκεκριμένη επίδικη βιοτική σχέση εμπίπτει ή δεν εμπίπτει στο πραγματικό ορισμένο κανόνα δικαίου, προβαίνοντας σε δικανικό συλλογισμό

με το αρχέτυπο των τριών προτάσεων (μείζων, ελάσσων και συμπέρασμα).

Κατά τη διαδικασία αυτή, μόνο κατ' εξαίρεση μπορεί ο δικαστής να λάβει υπόψη τις ιδιωτικές του γνώσεις ή τη κατ' αίσθηση αντίληψή του των αφηγούμενων απ' τους διαδίκους συμβάντων (με αυτοψία)⁴.

Έτσι, καθώς την πρωτοβουλία προσαγωγής των αποδεικτικών στοιχείων αλλά και βάρος απόδειξης έχουν οι διάδικοι, η αυτεπάγγελτα λήψη υπόψη απ' το δικαστήριο πραγματικών γεγονότων μη προταθέντων απ' τους διαδίκους και η χρήση ιδιωτικών γνώσεων των δικαστών καθορίζεται εξαιρετικά και περιορίζεται στα γεγονότα του άρθρου 336 ΚΠολΔ (κοινώς γνωστά, γνωστά στο δικαστήριο /δικαστικά τεκμήρια, διδάγματα της κοινής πείρας).

8. Ως γνωστό, ο κανόνας του ισχύοντος συστήματος απόδειξης του ΚΠολΔ είναι η πλήρης εν μέρει ελεύθερη απόδειξη (άρθρα 339 & 340 ΚΠολΔ), καθώς α) η ελεύθερη απόδειξη είναι η εξαίρεση, κατά βάση στα ασφαλιστικά μέτρα, όπου και η ισχύς της πιθανολόγησης (άρθρα 347 και 690 ΚΠολΔ), ενώ β) δεν ισχύει η αυστηρή - νομική απόδειξη, δηλαδή η δέσμευση του δικαστή μόνο απ' τα επώνυμα αποδεικτικά μέσα του άρθρου 339 ΚΠολΔ.

Υπό το σύστημα του κανόνα της πλήρους (δηλαδή της μη αρκούμενης πιθανολόγησης) και εν μέρει ελεύθερης (δηλαδή όχι πλήρως ελεύθερης) απόδειξης του άρθρου 340 ΚΠολΔ (όπως ισχύει από 1.1.2016 μετά το ν. 4335/2015), το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη α) τόσο τα επώνυμα αποδεικτικά μέσα, που εκτιμά κατά την προβλεπόμενη αποδεικτική δύναμη του καθενός (άρθρο 339 ΚΠολΔ) όσο και β) άλλα, υποστατά όμως και μη παρανόμως κτηθέντα, που εκτιμά ελεύθερα (πχ. ανυπόγραφα ή μη νόμιμα χαρτοσημασμένα έγγραφα). Το δε πλαίσιο της δικαστικής κρίσης και εκτίμησης ορίζεται απ' τους λόγους αναίρεσης (άρθρο 559 ΚΠολΔ).

9. Ανεξάρτητα όμως απ' το ισχύον σύστημα απόδειξης προς σχηματισμό της δικαστικής πεποίθησης και δικανικής κρίσης, δεν είναι εν τέλει αυτή το αποτέλεσμα *διαδικασίας*, το πρωτογενές υλικό της οποίας έχει υποδειχθεί και δοθεί απ' τους διαδίκους; Δηλαδή, η όποια απόδειξη δεν είναι παρά το *διαδικαστικό* μέρος της επαλήθευσης ή μη των όποιων πραγματικών ισχυρισμών προέβησαν ενώπιον του δικαστηρίου οι αντίδικοι;

Ειδικά ως προς τη απόδειξη με μάρτυρες (άρθρα 393-413 ΚΠολΔ), μήπως η χρήση του εν λόγω αποδεικτικού

3. Ενδεικτικά, ΠΠΑ 2796/2022, Ομοσπονδία Ιστιοπλοίας κατά Νίκου Κακλαμανάκη.

4. Ι. Αραβαντινός, *Εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1978, ιδίως σελ. 146-152.

μέσου στη πράξη σχετικοποιεί ακόμα περισσότερο τη δικονομικά προκύπτουσα, ως αποδειχθείσα, αλήθεια στρεβλώνοντας έτσι περαιτέρω τα ευρήματα της δικαστικής αποδεικτικής διαδικασίας; Μήπως στη χρήση αυτού ειδικά του αποδεικτικού μέσου εμφιλοχωρούν «τεχνάσματα» των διαδίκων που αλλοιώνουν ή διαστρεβλώνουν το αποδεικτικό υλικό προς δικαστική κρίση⁵;

10. Τι όμως συμβάλλει καθοριστικά και ενισχύει, περισσότερο ή λιγότερο ανάλογα με τη χρήση στη πράξη, τη σχετικότητα της δικονομικής αλήθειας του ΚΠολΔ;

ΚΠολΔ και εριστική διαλεκτική

Η εριστική διαλεκτική ως βάση της αντιδικίας

11. Αληθεύει ότι σε μια αντιδικία «... πρέπει ... να επικεντρωθούμε μόνο στην υπεράσπιση της θέσης μας και στην αντίκρουση της θέσης του αντιπάλου...»; Έτσι πρεσβεύει ο ΑΣ και προσθέτει ότι «... σε μια αντιπαράθεση, πρέπει να εκλάβουμε την αντικειμενική αλήθεια ως μια τυχαία συγκυρία ... Αλλωστε η αλήθεια είναι κρυμμένη.», σημειώνει δε πως «η διαλεκτική δεν έχει να κάνει με την αλήθεια ... από τη στιγμή που ένας καβγάς καταλήγει σε μάχη, δεν έχει σημασία ποιος έχει δίκαιο και ποιος άδικο. Σημασία έχει μόνο η επίθεση και η άμυνα.»⁶.

Για το μέσο και τρόπο της κατ' αντιδικία αντιπαράθεσης ο ΑΣ προκρίνει τον όρο «εριστική διαλεκτική» και της δίνει τον ορισμό «η τέχνη του πνευματικού διαξιφισμού με σκοπό την επικράτηση σε μια αντιπαράθεση». Αντικείμενό της είναι η συλλογή, η καταγραφή και η ανάλυση «των ανέντιμων στρατηγικών» και τεχνασμάτων που θα επιτρέψουν αυτή την επικράτηση, ιδίως όταν η αλήθεια δεν είναι με το μέρος του διαδίκου που τα χρησιμοποιεί αλλά παρ' όλ' αυτά προσπαθεί προσπαθεί να υπερισχύσει. Ο ρόλος αυτών των τεχνασμάτων είναι διττός, α) αφενός προς όφελος της άποψης του διαδίκου που τα χρησιμοποιεί, β) αφετέρου για τη ματαίωση των θέσεων του αντιδίκου σε περίπτωση που επιχειρήσει να τα χρησιμοποιήσει εκείνος⁷.

12. Ο ΑΣ εξειδικεύει και παραθέτει 38 «τεχνάσματα» ως γενικές στρατηγικές και πρακτικές συμβουλές, μα-

κιαβελικής προέλευσης⁸, για το πώς μπορεί να νικήσει κάποιος τον αντίπαλό του σε μια αντιπαράθεση, που καλύπτουν ευρύτατο φάσμα μεθόδων και περιλαμβάνουν, σε μια απόπειρα κατηγοριοποίησής τους:

- θέση του αποδεικτέου ως αξιώματος, απόκρυψη στόχου συλλογισμού, θέση ερωτημάτων με άτακτη σειρά, χρήση διαφορετικής έννοιας μια ίδιας λέξης, χρήση ψευδών προκειμένων ή φαινομενικά παράδοξων θέσεων, αντιστροφή όρων, γενίκευση των θέσεων και αποδοχών του αντιδίκου,

- εκτροπή συζήτησης, πρόκληση εκνευρισμού - θυμού και ώθηση αντιδίκου σε υπερβολές θέσεων, αντιπερισπασμό με άσχετα θέματα,

- εξαγωγή μονομερών συμπερασμάτων, ισχυρισμό νίκης παρά την ήττα, χρήση ψευδών συλλογισμών, κατάταξη επιχειρημάτων αντιδίκου σε απεχθείς κατηγορίες θέσεων,

- επίκληση αυθεντίας αντί λογικής & παραποίηση θέσεων, χρήση θέσφατων.

- εκμείευση αποδοχών του αντιδίκου ή των μαρτύρων του μέσω κατάλληλων ερωτήσεων.

Όλα τα ανωτέρω τεχνάσματα της εριστικής διαλεκτικής στοχεύουν κατά τον ΑΣ στη παραπλάνηση του αντιδίκου, συνεπώς και του δικαστηρίου εφόσον υποβάλλονται ενώπιον αυτού, με τελευταίο αναφερόμενο τέχνασμα (κάθε άλλο παρά τυχαία) την προσωπική επίθεση στον αντίδικο, ελλείψει άλλων επιχειρημάτων. Καταληκτικά, ο ΑΣ σημειώνει τη σημασία του προφίλ του αντιδίκου για όλη την αντιπαράθεση⁹.

13. Περαιτέρω, ο ΑΣ συστηματοποιεί την αντίκρουση των θέσεων του αντιδίκου με τη χρήση δύο τρόπων και δύο οδών, όπως τους αναφέρει, σημειώνοντας πως σ' αυτή την αντιπαράθεση δεν έχει σημασία αν τα επιχειρήματά μας είναι «αληθή ή πλαστά» καθώς δεν έχει νόημα ούτε «είναι εύκολο να ανακαλύψει κανείς την αλήθεια» και δη:

- Τρόποι: α) *ad rem*, απόδειξη ότι η θέση του αντιδίκου δεν συνάδει με την αντικειμενική αλήθεια και β) *ad hominem*, απόδειξη ότι η θέση του αντιδίκου δεν συνάδει με τις δικές του δηλώσεις και παραδοχές.

- Οδοί: α) η άμεση αντίκρουση της λογικής των επιχειρημάτων του αντιδίκου και β) η έμμεση αντίκρουση των συμπερασμάτων αυτών, είτε με την εις άτοπο απαγωγή είτε με ενστάσεις¹⁰.

5. Ενδεικτική βιβλιογραφία, όπου και περαιτέρω παραπομπές: Χ. Απαλαγάκη – Στ. Σταματόπουλος, *Ο Νέος Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, Άρθρα 1-494*, ΝοΒ, 2022· Χ. Απαλαγάκη, *Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τ. 1ος (άρθρα 1-590)*, 4η Έκδοση, ΝοΒ 2016· Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία Ι, Β'* Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2020.

6. ΑΣ, σελ. 38-39.

7. ΑΣ, σελ. 39-40.

8. ΑΣ, σελ. 35.

9. ΑΣ, σελ. 41 επ.

10. ΑΣ, σελ. 148-151.

14. Μας είναι γνωστά τα ανωτέρω τεχνάσματα από αντιδικίες κατά τον ΚΠολΔ; Μήπως η κατά τα ανωτέρω εφαρμογή στη πράξη του συζητητικού συστήματος και των κανόνων απόδειξης του ΚΠολΔ, ακολουθεί το πλαίσιο της εριστικής διαλεκτικής του ΑΣ; Άλλωστε, η αντιδικία δεν είναι αντιπαράθεση όπου, βάσει των κανόνων του ΚΠολΔ, κάθε διάδικος επιχειρηματολογεί υπέρ της θέσης του και κατά της θέσης του αντιδίκου του, η δε επιχειρηματολογία βασίζεται στην όποια σχετικοποιημένη αλήθεια επιλέγει κάθε διάδικος να προβάλλει στο δικαστήριο;

Μήπως, συναφώς, θα ήταν ανειλικρινής ο ισχυρισμός δικηγόρου πως δεν έχει χρησιμοποιήσει ή συναντήσει (με οποιονδήποτε τρόπο και σε οποιονδήποτε βαθμό) στη δικαστηριακή πρακτική δικόγραφα με γενικεύσεις, ασάφειες, αναλήθειες, διαστρεβλώσεις των πραγμάτων, ψευδή συμπεράσματα, αλλά ίσως και «προσωπικές επιθέσεις», κάθε είδους και έντασης υπό τις εκάστοτε συνθήκες, στον αντίδικο και /ή τους μάρτυρες του αντιδίκου και βέβαια «επιθετικές» /παραπλανητικές τακτικές σε εξετάσεις και αντεξετάσεις μαρτύρων στο ακροατήριο; Μήπως, ναι;

Η ελκυστικότητα της εριστικής διαλεκτικής

15. Γιατί όμως κάθε διάδικος να επιχειρηματολογεί με στόχο της επικράτησής του έναντι του αντιδίκου του, ανεξάρτητα απ' την όποια αντικειμενική αλήθεια; Μήπως επειδή η όποια αντικειμενική αλήθεια δεν είναι εφικτή; Μήπως επειδή αυτή εντέλει δεν ενδιαφέρει δικονομικά, αφού ο ΚΠολΔ αρκείται στη δικονομικά αποδεικνυόμενη αλήθεια; Μήπως επειδή έτσι διευκολύνεται κάθε διάδικος με την επίκληση και απόδειξη της δικής του αλήθειας και μόνο;

Μπορεί όλα τα ανωτέρω. Αλλά ο ΑΣ προχωρεί παραπέρα και απαντά πως αυτό οφείλεται στην «εγγενή ποταπότητα της ανθρώπινης φύσης». Αντίθετα, αν η ανθρώπινη φύση ήταν απόλυτα έντιμη, θα έπρεπε σε κάθε αντιπαράθεση, δηλ. σε κάθε αντιδικία, να αποβλέπουμε μόνο στην αποκάλυψη της αλήθειας και να μην μας απασχολεί «ούτε στο ελάχιστο αν η αλήθεια θα αποδειχθεί υπέρ της άποψης που εκφράσαμε αρχικά ή υπέρ της άποψης του αντιπάλου μας». Αλλά η «έμφυτη μεταοδοξία μας», ιδιαίτερη εύθικτη όταν πρόκειται για τη νοητική ικανότητά μας, «δεν επιτρέπει να δεχτούμε πως η αρχική μας τοποθέτηση ήταν εσφαλμένη και ότι η θέση του αντιπάλου μας ήταν η σωστή.»¹¹.

16. Περαιτέρω, όχι απλά αντιδικούμε με την ακράδαντη πεποίθηση ότι μόνο η άποψή μας αντιπροσωπεύει την αλήθεια, αλλά λόγω εμμονής στη δική μας άποψη

«αποκρούμε πάντα την αντίθετη άποψη, ακόμα κι αν φαίνεται αληθινή και πειστική, θεωρώντας πως η αλήθεια της είναι μόνο φαινομενική» και πως θα βρούμε κάποιο επιχειρήμα για να την ανατρέψουμε, έστω και αληθοφανές. Αντιδικώντας έτσι, αναγκαζόμαστε να γίνουμε ανειλικρινείς και αγωνιζόμαστε όχι για την αλήθεια αλλά για την άποψή μας και μόνο, καθότι φύσει ισχυρογνώμονες, ανεξάρτητα απ' το δίκαιο ή το άδικο. Όχι δε κατά τύχη, ο ΑΣ παραπέμπει προς επίρρωση στον Νικόλο Μακιαβέλλι¹².

Εριστική και μη εριστική διαλεκτική

Σοφιστές vs. Σωκράτη και Πλάτωνα

17. Είναι η εριστική διαλεκτική πρωτότυπη ιδέα του ΑΣ; Προκύπτει ιστορικά πως δεν είναι. Συγκεκριμένα, με τη καταγραφή και ανάλυση των στρατηγικών και τεχνασμάτων, ο ΑΣ απηχεί τους σοφιστές της κλασικής αρχαιότητας, ειρωνευόμενος όμως αυτούς και δη με ιδιαίτερο χιουμοριστικό στυλ. Ειδικότερα:

Η σοφιστική ως πνευματική κίνηση αναπτύχθηκε στην Αθήνα κατά το β' μισό του 5ου αιώνα π.Χ. Όσο καιρό διατηρούσε το σοβαρό χαρακτήρα της ήταν ένα σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης, που προέκυψε απ' την ανάγκη ανώτερης μόρφωσης των πολιτών της Αθηναϊκής δημοκρατίας που ήθελαν να ξεχωρίσουν και να διεκδικήσουν ανώτερα πολιτειακά αξιώματα, με πυρήνα το «μέτρον χρημάτων άνθρωπος», δηλ. ότι το κριτήριο της αλήθειας είναι ο ίδιος ο άνθρωπος. Αντίστοιχος ήταν ο αρχικός ορισμός του σοφιστή που θεωρείτο τιμητικός τίτλος και σήμαινε τον άνθρωπο που κατέχει τη σοφία. Ο πλέον διάσημος σοφιστής ήταν ο Πρωταγόρας από τα Αβδηρα, περί του οποίου το ομώνυμο έργο του Πλάτωνα.

Κατά τη διάρκεια όμως του 5ου αιώνα π.Χ. ο ορισμός μεταβλήθηκε επί τα χείρω και, σταδιακά, σοφιστής ήταν αυτός που είχε κατ' επάγγελμα τη μετάδοση, επ' αμοιβή, της ανώτατης παιδείας, εν τέλει δε εκείνος που επιχειρεί ανόητες λεπτολογίες κατά τους τύπους της λογικής αληθοφάνειας δίνοντας λίγη σημασία στην αλήθεια. Προδήλως, εφόσον η ρητορική των σοφιστών απέβλεπε στη πειθώ, δεν υπήρχε χώρος σ' αυτή για κριτική εξέταση των ιδεών και της ουσίας. Έτσι ο τίτλος σοφιστής κατέληξε να αποτελεί ντροπή, ιδίως επειδή κάποιοι ασκούντες το επάγγελμα έφθαναν μέχρι την απάτη και την κερδοσκοπία¹³.

11. ΑΣ, σελ. 32-33.

12. ΑΣ, σελ. 34-35, 147· Νικόλο Μακιαβέλλι, *Ο Ηγεμόνας*, Εκδ. Μίνωας, 2η έκδοση, 2021.

13. Νικ. Ζαφειρίου – Ν. και Κ. Ελεόπουλου, *Πλάτωνος Πρωταγόρας*, ΟΕΔΒ, 1979, σελ. 110-113

18. Στη συνολικά αρνητική εικόνα που έχουμε για τους σοφιστές συνετέλεσαν καίρια ο Σωκράτης και ο Πλάτων αναφερόμενοι με περιφρόνηση γι' αυτούς έτσι ώστε τα ρητορικά τεχνάσματά τους να φέρουν μέχρι σήμερα αρνητική σημασία, οι γνωστές «σοφιστίες». Ειδικότερα και ενδεικτικά:

α) Στον «Πρωταγόρα», ο Πλάτων παρουσιάζει τον ξακουστό αυτό σοφιστή (που στην πραγματικότητα ήταν ιδιαίτερα πολυμαθής, με μεγαλύτερη αξία) ως επιτήδειο έμπορο γνώσεων, ματαιόδοξο και καυχησιάρη που δεν γνωρίζει το περιεχόμενο της διδασκαλίας του, ειρωνευόμενος έτσι τόσο αυτόν όσο και άλλους σοφιστές. Βέβαια, ο Πλάτων μάλλον υπερβάλλει λόγω νεανικού ενθουσιασμού (είναι έργο της πρώτης περιόδου του, ίσως και το πρώτο) και κυρίως επειδή σκοπός του δεν είναι να δώσει ιστορικές πληροφορίες αλλά να καταδείξει την υπεροχή και τις αρετές της σωκρατικής διδασκαλίας σε σύγκριση με τις αρνητικές πλευρές και τις αδυναμίες της σοφιστικής διδασκαλίας¹⁴.

β) Στην κατά Πλάτωνα «Απολογία» του, ο Σωκράτης αναφέρεται ειρωνικά στους σοφιστές για να αντιτάξει τη κατηγορία της εκπαίδευσης νέων απ' τον ίδιο με πληρωμή, αρνούμενος πως γνωρίζει την τέχνη της αγωγής των νέων. Ειδικότερα, αναφέρεται ονομαστικά στον Γοργία τον Λεοντίνο, τον Πρόδικο τον Κείο και τον Ιππία τον Ηλείο (τρεις απ' τους πιο γνωστούς σοφιστές που δίδασκαν με πληρωμή) «θαυμάζοντας» την ικανότητά τους, γυρίζοντας από πόλη σε πόλη, να πείθουν τους νέους να ηγαίνονται μαζί τους και όχι μόνο να τους πληρώνουν αλλά να τους χρωστούν και χάρη. Επίσης, αναφέρεται μη ονομαστικά στον Εύηνο από την Πάρο, μακαρίζοντάς τον που γνωρίζει την τέχνη της εκπαίδευσης των νέων (όπως -λέει- τον πληροφορήσε ο Καλλίας ο γιος του Ιππόνικου, ένας απ' τους πλουσιότερους Έλληνες, που αναφέρεται στον *Πρωταγόρα* του Πλάτωνα) και δηλώνοντας πως ο ίδιος θα υπερηφανευόταν αν είχε τέτοιες δεξιότητες και γνώσεις, που δυστυχώς δεν έχει¹⁵.

Εριστική διαλεκτική vs. Σωκρατικής διαλεκτικής

19. Μήπως η αντιπαραβολή βασικών εννοιών αφενός της σοφιστικής, αφετέρου της σωκρατικής - πλατωνικής διδασκαλίας, με προσέγγιση πρακτική - σχηματική παρά με θεωρητική - αναλυτική, μπορεί να δώσει μια σαφέστερη συγκριτική εικόνα της σχέσης μεταξύ της εριστικής διαλεκτικής των σοφιστών και της σωκρα-

τικής διαλεκτικής και να αναδείξει τις αδυναμίες της πρώτης και τις αρετές της δεύτερης; Ειδικότερα:

19.1. Η αλήθεια

α) Οι σοφιστές: Για τους σοφιστές η αλήθεια έχει λίγη σημασία ή και καθόλου σημασία, καθώς η προσπάθεια πειθούς του αντιπάλου ή του ακροατηρίου τους, ως κύριος σκοπός τους, γινόταν με χρήση πλαστών συλλογισμών κατά τους τύπους της λογικής αληθοφάνειας. Άλλωστε, η αλήθεια κατ' αυτούς είναι υποκειμενική. Η σοφιστική διαλεκτική έχει αφετηρία την αρχή της αντίθεσης, της αντιλογίας, και μάλιστα τη χρησιμοποιεί όχι τόσο για να αποδείξει ορισμένη θέση αλλά για να αρνηθεί μια άλλη θέση, είναι δηλ. αρνητική. Σκοπός της είναι η διαλογική επικράτηση και μόνο.

β) Ο Σωκράτης: Απεναντίας, για τον Σωκράτη η αλήθεια, όχι μόνο δεν είναι κάτι το ανύπαρκτο, αλλά αποτελεί τον μόνο σκοπό που πραγματικά αξίζει να απασχολεί τη φιλοσοφική έρευνα. Για το σκοπό αυτό επινόησε και εφάρμοσε καινοτόμο μέθοδο για την αναζήτηση της αλήθειας, που ονομάστηκε *διαλεκτική* επειδή πραγματοποιεί την ανάλυση και διευκρίνιση των εννοιών με ερωταπαντήσεις σε μορφή διαλόγου. Πράγματι, τα συμπεράσματα μέσω της διαλεκτικής είναι πολύ πιο αξιόπιστα από εκείνα που προκύπτουν από το συνεχές λόγο, κατά τον οποίο πολλοί όροι και εκφράσεις περνούν απαρατήρητες ή παραμένουν ασαφείς.

Η Σωκρατική διαλεκτική έχει ως κέντρο βάρους της την ερώτηση, δεν απαντά, ερωτά με σκοπό αφενός την εξάλειψη /τη γνώση της άγνοιας, αφετέρου τη διευκρίνιση του προβλήματος, για την επικράτηση της αλήθειας. Ζητούμενο δεν είναι η λογική εξουδετέρωση του συνδιαλεγόμενου αλλά ο διαφωτισμός του και εν τέλει η σύμφαση, η συναίνεση των συνδιαλεγόμενων, ο ουσιαστικός διάλογος και η επικοινωνία, είναι δηλ. θετική.

Όταν στη συνέχεια η επιστήμη της λογικής συστηματοποιήθηκε, διαπιστώθηκε ότι βάση της διαλεκτικής του Σωκράτη είναι ο *ορισμός* και η *επαγωγή*, αλλά και η *υπόθεση*.

19.2. Η αρετή

α) Οι σοφιστές: Για τους σοφιστές, που δήλωναν δάσκαλοι της αρετής, αυτή δεν διαφέρει από τη λαϊκή αντίληψη και θεωρείται ένα σύνολο επιμέρους ιδιοτήτων, ηθικών και πνευματικών, που μπορούν να αποκτηθούν με εξάσκηση και είναι ανεξάρτητες η μια από την άλλη. Οι σοφιστές παρουσιάζουν το ιδανικό της αρετής όπως είχε διαμορφωθεί απ' την αρχαία επική ποίηση και τους λυρικούς ποιητές ως κάτι σχετικό.

β) Ο Σωκράτης: Αντίθετα για το Σωκράτη, στον οποίο έχει τις ρίζες της η ανώτερη αντίληψη για την αρετή,

14. Νικ. Ζαφειρίου - Ν. και Κ. Ελεόπουλου, ό.π., σελ. 113-115.

15. Πλάτων, *Απολογία Σωκράτους*, Εκδ. Κάκτος, 1992, παρ. 19.ε & 20.α,β,γ.

αυτή είναι στο σύνολό της μία, ενιαία και αδιάσπαστη: η γνώση του αγαθού και η αλήθεια της αρετής ξεπερνά σε σημασία κάθε άλλη αλήθεια, υποχρέωση δε κάθε πραγματικά μορφωμένου ανθρώπου είναι να αναζητά συνεχώς την αρετή. Η αναζήτηση αυτή δεν προωθείται με ρητορικές επιδείξεις αλλά με αυστηρή ανάλυση των εννοιών και συζήτηση.

19.3. Η ηθική

α) Οι σοφιστές: Για τους σοφιστές η ηθική είναι τυποποιημένη, σχετική και ακατόρθωτη, γι' αυτό αρκεί να ικανοποιεί τις ηθικές απαιτήσεις των ανθρώπων. Έτσι, οι σοφιστές δίδασκαν την ηθική ως πλουτοφόρο επάγγελμα απολαμβάνοντας τη φιλοξενία στα αρχοντικά των πλούσιων πελατών τους.

β) Ο Σωκράτης: Για το Σωκράτη αντίθετα, η ηθική είναι ουσιαστική και απόλυτη, αντικείμενο διαρκούς αναζήτησης και συζήτησης, έκανε δε πράξη σε όλη τη ζωή του την ηθική ιδεολογία του.

Ενδεικτικά, στην κατά Πλάτωνα «Απολογία» του, ο Σωκράτης αρνείται να ζητήσει τον οίκτο των δικαστών, μολονότι γνωρίζει πως αντιμετωπίζει την έσχατη των ποινών, δηλ. τη θανατική καταδίκη. Προς το τέλος της απολογίας του επί της ενοχής του και πριν τη κρίση του δικαστηρίου περί αυτής, αναφέρεται σε περιστατικά άλλων κατηγορούμενων, που σε μικρότερης σημασίας υποθέσεις, παρουσίασαν στο δικαστήριο τα παιδιά και τους συγγενείς τους ικετεύοντας τους δικαστές να τους λυπηθούν, υπενθυμίζοντας πως κι αυτός έχει τρεις γιούς και συγγενείς, καθώς δεν «φύτρωσε από βελανιδιά ούτε από πέτρα», αλλά σημειώνοντας πως δεν θα κάνει το ίδιο, διακινδυνεύοντας το θυμό τους. Και δεν το κάνει όχι από υπερηφάνεια ή περιφρόνηση προς τους δικαστές, όπως τους διαβεβαιώνει. Το κάνει γιατί δεν θεωρεί δίκαιο να παρακαλεί κάποιος το δικαστή, αλλά να τον διαφωτίζει. Γιατί ο δικαστής δεν κάθεται στην έδρα για να χαρίζεται παραβλέποντας τη δικαιοσύνη αλλά για να κρίνει τι είναι και τι δεν είναι δίκαιο, δικάζοντας σύμφωνα με τους νόμους. Και οι δικαστές δεν πρέπει να συνηθίζουν στην επιορκία. Αλλιώς, αν έπειθε τους δικαστές με παρακλήσεις, θα παραβίαζαν τον όρκο που έδωσαν¹⁶.

20. Συνεπώς, η Σωκρατική διαλεκτική, και όχι η εριστική διαλεκτική των σοφιστών, είναι εκείνη που επιτρέπει την αναζήτηση της αλήθειας και της γνώσης για την ουσία των πραγμάτων πέρα από σχετικές παραδοχές και τυποποιήσεις με χρήση τεχνασμάτων

(σοφιστιών) προς το σκοπό της επικράτησης θέσεων και αντιθέσεων.

Η Αριστοτελική διαλεκτική

21. Οι απαρχές της διαλεκτικής, αλλά και της λογικής (βλ. και κατωτέρω υπό το 26), βρίσκονται στην Ιλιάδα με τη χρήση του «διαλέγομαι» (ως «διελέξατο»), που σημαίνει τον εσωτερικό διάλογο ενός ανθρώπου, το διάλογο της ανθρώπινης σκέψης. Απ' την Ομηρική διαλεκτική πάμε στον Ζήνωνα (ο πρώτος εφαρμοστής, ο πρώτος υποθετικός διάλογος και η εις άτοπον απαγωγή), μετά στον Ηράκλειτο (εξωτερικός διάλογος, της σκέψης με τον κόσμο) και τον Παρμενίδη (γνωσιολογικός διάλογος, της δόξας και της αλήθειας), μετά στους σοφιστές (μεθοδικός διάλογος) και στην συνέχεια στο Σωκράτη (ουσιαστικός διάλογος) και τελικά, πριν τον Αριστοτέλη, στον Πλάτωνα (μεταφυσική, συστηματική διαλεκτική με επιστημονικό χαρακτήρα, κυρίως της απάντησης και όχι της ερώτησης και βαθμιαία εγκατάλειψη του διαλόγου στην ουσία).

22. Η πρώτη όμως θεωρητική συστηματική προσέγγιση της διαλεκτικής έγινε από τον Αριστοτέλη στο έργο του «Τοπικά», έργο με ευρύτερη σημασία όχι μόνο για τη φιλοσοφική έρευνα αλλά για την εν γένει νοητική διεργασία και πρακτική. Το έργο Τοπικά, που θα μπορούσε λόγω του αντικείμενου του να έχει τίτλο «Διαλεκτικά» ή «Μεθοδικά», αποτελεί μέρος της κωδικοποιημένης συλλογής των έργων του Αριστοτέλη περί Λογικής υπό το τίτλο «Όργανον» και δεν είναι απλά μια θεωρία περί διαλεκτικής αλλά και ένας πρακτικός οδηγός του διαλέγεσθαι.

Η Αριστοτελική διαλεκτική, που ο ίδιος ονομάζει «εξεταστική» ως επακόλουθο της ερωτητικής φύσης της, είναι όχι απλώς μέθοδος ή τεχνική, αλλά εξεταστική των μεθόδων, με αντικείμενό της το αντικείμενο κάθε θεωρητικής και πρακτικής δραστηριότητας. Ο Αριστοτέλης διαχωρίζει τη διαλεκτική απ' τη φιλοσοφία, τη τοποθετεί ανάμεσα στην εριστική και την επιστημονική απόδειξη και θεωρεί πως είναι τριπλή η χρησιμότητά της, ήτοι ως: α) νοητική εξάσκηση, β) διεξαγωγή διαλογικών συζητήσεων και κριτικός έλεγχος και γ) διεξαγωγή φιλοσοφικών ερευνών.

23. Κατά τον Αριστοτέλη, διαλεκτική είναι η μέθοδος δυνάμει της οποίας μπορεί να παράγεται ένας διαλεκτικός συλλογισμός με τον οποίο επιλύεται ένα διαλεκτικό πρόβλημα, με αφετηρία ορισμένους τύπους. Ειδικότερα:

- Διαλεκτικός συλλογισμός είναι εκείνος, του οποίου οι προκείμενες είναι ενδεχόμενες ή πιθανές, όχι αναγκαίες, και είναι προϊόν συμφωνίας μεταξύ του αποκρινόμενου και του ερωτώντος.

16. Πλάτων, *Απολογία Σωκράτους*, ό.π., παρ. 34.c-e & 35.a-d. Αριστοτέλης, *Απαντα*, Τόμος 24, *Όργανον 2, Τοπικών Α - Ε*, Εκδόσεις Κάκτος, 1994, Εισαγωγή Η. Π. Νικολούδης.

- Διαλεκτικό πρόβλημα είναι το ερώτημα για την ταυτότητα ενός πράγματος και την προτεραιότητά του σε σχέση με ένα άλλο πράγμα, περιέχει λοιπόν μια αντιπαράθεση. Κάθε θέμα μπορεί να είναι αντικείμενό του, τόσο πρακτικό όσο και θεωρητικό, αρκεί να διατυπώνεται ως ερώτημα και να μπορεί να αντιμετωπισθεί διαλεκτικά. Πάντως πρέπει η μια ή η άλλη απ' τις δύο απαντήσεις που επιδέχεται πρέπει να μην είναι αυτονόητη, να μην απαιτεί επίπονη έρευνα και να υπάρχει ως προς το ζητούμενο μια έκδηλη διάσταση περίπου ισοδύναμων απόψεων.

24. Το υλικό αντικείμενο της διαλεκτικής δεν είναι τα ίδια τα πράγματα αλλά η ανθρώπινη γνώμη για τα πράγματα, το *ένδοξο*, η λελογισμένη απόφαση, η ορθολογικά αποδεκτή άποψη (απ' το δοκώ – δέχομαι), αυτό που μπορεί να λεχθεί για ένα πρόβλημα ή μια πρόταση και που κατηγοριοποιείται από τον Αριστοτέλη σε τέσσερα στοιχεία (κατηγορήματα), ήτοι α) το τι είναι (*ορισμός*), β) ποιο το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του (*ίδιο*), γ) ποιο το γένος του (*γένος*) και δ) ποια συμπτωματική ιδιότητα του ανήκει (*συμπτωματικό*).

Τα επιχειρήματα του διαλεκτικού συλλογισμού, που συνδέονται με τα διαλεκτικά *ένδοξα* και τα κατηγορήματα και αποτελούν το κριτήριο επιλογής των πρόσφορων *ένδοξων* (προκείμενων προτάσεων) για την παραγωγή ενός συλλογισμού, είναι οι Αριστοτελικοί «τόποι», με καίρια σημασία ενόψει του τίτλου του έργου «Τοπικά», που όμως δεν ορίζονται πουθενά. Θεωρείται πως είναι οι διαλεκτικοί – διανοητικοί τόποι, οι τόποι κατοικίας των διαλεκτικών επιχειρημάτων κατά μεταφορά, ή και αναλογία, με τους φυσικούς τόπους των ζωικών ειδών.

Το έδαφος του διαλεκτικού συλλογισμού είναι ο διάλογος, που είναι μέσα στη διαλεκτική και αφετηρία του είναι η ερώτηση. Άλλωστε, η διαλεκτική είναι συνυφασμένη με τον διάλογο με κοινή ετυμολογική πηγή το «λέγω» που αρχικά σήμαινε συλλέγω, διαλέγω, επιλέγω (εξού και λόγος, συλλογισμός). Μάλιστα, η αρχική σημασία του είναι «ξαπλώνω» και κατά τον Ομηρο «πλαγιάζω ερωτικά».

Η διαλεκτική, ως διαλογική, έχει ως φορείς δύο υποκείμενα σκέψης και απαιτεί τη συνεργασία και την επικοινωνία τους με ορίζοντα την έρευνα και την αναζήτηση λύσης.

25. Η Αριστοτελική διαλεκτική προσδιορίζεται ως προς την ουσία της θετικά και όχι αρνητικά, δηλαδή ως μη επιστήμη, φιλοσοφία, ρητορική, σοφιστική και εριστική, συγκρινόμενη με αυτές. Ειδικά οι δύο τελευταίες, αρκούνται κατά τον Αριστοτέλη μόνο στη φαινομενική θεώρηση των πραγμάτων και στοχεύουν στην εξυπηρέτηση ιδιοτελών σκοπών, η μεν σοφιστική, ως θεωρία φαινομένων με σκοπό την απόκτηση πλούτου

και φήμης, η δε εριστική, ως απλή πρακτική διαλογικής επικράτησης με όλα τα μέσα.

Η Αριστοτελική διαλεκτική είναι τέχνη του συλλογίζεσθαι, τέχνη παραγωγής έργου, του διαλεκτικού συλλογισμού αλλά και θεωρία για την παραγωγή αυτή. Έχει διαχρονική αξία και η προγνωστική λειτουργία της ανοίγει το δρόμο της επιστημονικής γνώσης. Τελικό σκοπό έχει όχι απλά την παραγωγή γνώσης αλλά τη γνώση της επίγνωσης και τη νομιμοποίηση της γνώσης. Η διαλεκτική παύει να ισχύει εκεί μόνο που υπάρχει αποδεδειγμένη γνώση και όπου δεν υπάρχει τέτοια γνώση, η διαλεκτική παραμένει η μοναδική ερευνητική δυνατότητα. Είναι η συστατική πράξη της γνώσης και η οδός της νόησης και της πρόγνωσης. Είναι η μέθοδος ή η τέχνη ανακάλυψης της νόμιμης γνώσης.

Τότε μόνο η διαλεκτική θα είναι περιττή όταν τα πάντα θα είναι γνωστά και αποδεδειγμένα για όλο τον κόσμο, δηλαδή ποτέ¹⁷.

Εριστική διαλεκτική και λογική

Η Αριστοτελική λογική

26. Πριν τον Αριστοτέλη υπάρχει η λογική σκέψη και πρακτική με απαρχές στην Ιλιάδα και δη ως διαλεκτική, με τη πρώτη χρήση του «διαλέγεσθαι» ως «διελέξατο» (βλ. και ανωτέρω υπό το 21) και με συνέχεια τη Πυθαγόρεια γεωμετρία, τον Ηράκλειτο και τον Παρμενίδη (είναι και γίνεσθαι, αντίστοιχα), τη σοφιστική αντιλογική, τη Σωκρατική μαιευτική, τη Πλατωνική διαλεκτική και την Αριστοτελική αναλυτική, που την συστηματοποιεί και τυποποιεί.

Η διαλεκτική προηγήθηκε λοιπόν ιστορικά και γλωσσικά της λογικής και αποτελεί τον πρώτο τεχνικό όρο που υποδηλώνει αυτό που νοείται σήμερα με τη λογική. Ως πρώτη λογική θα μπορούσε να θεωρηθεί η σοφιστική ρητορική, που μαζί με την ποιητική είναι οι τέχνες που ασχολούνται με τη γλώσσα και το λόγο, εκτός της λογικής. Όμως η σοφιστική λογική είναι αντιλογική, αντιστρατεύεται την καθεστικυία λογική. Η εφαρμογή της λογικής στη φιλοσοφική έρευνα είναι έργο του Σωκράτη μέσω της διαλεκτικής και του διαλόγου, με βάση την ερώτηση για την συ(v)ζήτηση της αλήθειας. Ο Πλάτων δεν είναι ειδικός της λογικής και, κατ' αυτόν, η λογική δεν ήταν αυτόνομη επιστήμη αλλά τεχνική για την προσπέλαση της ηθικής και μεταφυσικής αλήθειας, συνέβαλε όμως στην τυπική λογική με τους διαλόγους ιδίως της τελευταίας περιόδου (Φαίδρος, Θεαίτητος, Παρμενίδης και Σοφιστής).

17. Αριστοτέλης, Άπαντα, Τόμος 24, *Όργανον 2, Τοπικών Α - Ε*, Εισαγωγή, ό.π.

27. Ο Αριστοτέλης είναι ο ιδρυτής (και) της Λογικής, ο πρώτος που «σκέφτηκε συστηματικά τον λόγο και θεώρησε λογικά τη σκέψη»¹⁸. Ο ίδιος δεν χρησιμοποίησε ποτέ τον όρο Λογική (γνώριζε το «λογικός», με χρήση του όμως ως αντίθετο του «φυσικός»), όρος που εισήχθη αργότερα απ' τους Στωικούς.

Ο Αριστοτέλης διαχωρίζει τη λογική από τη μεταφυσική και τη ψυχολογία. Αντικείμενό της δεν είναι μόνο η σκέψη, η νόηση, η γνώση αλλά η αληθής γνώση, η αποδεικτική αλήθεια, δηλαδή η νομιμότητα της βεβαιότητας, με θεμελιώδη έννοιά της την εγκυρότητα, όπως της Ηθικής είναι το αγαθό και της Αισθητικής το ωραίο. Η λογική είναι συνεπώς επιστήμη της, ταυτόσημης με την αναγκαία αντικειμενική πραγματικότητα, αναγκαίας σκέψης, δηλ. της αληθούς σκέψης, όπου στο λογικό συμπέρασμα περιέχεται το πράγμα, η αλήθεια του περιεχομένου.

Αντικείμενό της είναι το ανθρώπινο *ειδέναι* (διακρινόμενο από το *είναι*), έχει συνεπώς υποκείμενό της τον κάθε άνθρωπο και είναι στις δυνατότητες κάθε ανθρώπου, δηλ. είναι δημοκρατική και όχι αριστοκρατική. Τελικά, η Αριστοτελική λογική είναι η επιστήμη ή η τέχνη της ανθρώπινης ενέργειας, της μετατροπής του ανθρώπινου δυναμικού πεδίου σε ενεργό πεδίο και της ανάδειξης της ανθρώπινης ενέργειας μέσω της αξιοποίησης της ανθρώπινης διάνοιας. Είναι «περισσότερο από τυπική λογική, ουσιαστική νοητική»¹⁹.

Η κατά τον ΑΣ εριστική διαλεκτική vs. λογική

28. Είναι η εριστική διαλεκτική, λογική; Μήπως αντιδικώντας, με την εριστική διαλεκτική ως μέσο, και αποσκοπώντας στη δικαστική κατάφαση του ουσία βάσιμου μιας αγωγής, με κάθε δικονομικά παραδεκτό τρόπο, καταλήγουν οι διάδικοι να αγνοούν τη λογική; Μήπως δηλαδή στην αντιδικία του ΚΠολΔ δεν ενδιαφέρει η κατάληξη σε κατ' ανάγκη αληθή συμπεράσματα μέσω λογικών επιχειρημάτων αλλά, απλά, σε δικονομικά παραδεκτά και αποδεκτά για τις θέσεις κάθε διαδίκου συμπεράσματα που δεν προϋποτίθενται καθεαυτά ως αληθή ή αναληθή; Μήπως αυτή είναι εντέλει η δικονομικά απαιτούμενη, αναγκαία για τις θέσεις κάθε διαδίκου και αρκούμενη αλήθεια, έστω φαινομενική, στην οποία βασίζεται η δικανική κρίση κάθε αντιδικίας;

29. Ο ΑΣ παραπέμπει (βεβαίως) στον Αριστοτέλη για να καταδείξει τη παραδοχή πως η εριστική διαλεκτική δεν είναι λογική και τη διάκριση του δεύτερου ανάμεσα:

α) στη λογική, ως τη μέθοδο να καταλήγει κανείς σε αληθή συμπεράσματα,

β) τη διαλεκτική, ως τη μέθοδο να φτάνει κανείς σε αποδεκτά συμπεράσματα, που δεν προϋποτίθενται καθ' εαυτά ως αληθή ή αναληθή,

γ) την εριστική, μέθοδο κατά την οποία το συμπέρασμα είναι ορθό αλλά οι προκείμενες - τα δεδομένα είναι αναληθείς στη πραγματικότητα και αληθείς μόνο φαινομενικά και

δ) τη σοφιστική, μέθοδο όπου το συμπέρασμα είναι αναληθές παρόλο που μοιάζει αληθές.

Ο ΑΣ εντάσσει τις τρεις τελευταίες μεθόδους, δηλαδή τη διαλεκτική, την εριστική και τη σοφιστική, στη τέχνη της εριστικής διαλεκτικής καθώς αυτές δεν ενδιαφέρονται για την αντικειμενική αλλά μόνο για τη φαινομενική αλήθεια και για τη νίκη σε μια αντιπαράθεση.

30. Περαιτέρω, ως προς τη σχέση λογικής και εριστικής διαλεκτικής, ο ΑΣ κάνει - συνοπτικά - την εξής διάκριση:

- η λογική, ως «*επιστήμη των κανόνων του σκέπτεσθαι, δηλαδή της μεθοδολογίας του λόγου*» πραγματεύεται ένα *a priori* αντικείμενο, που διαχωρίζεται από την εμπειρία και είναι οι κανόνες του ορθού λόγου όταν αυτός δρα αυτόνομα και χωρίς εμπόδια, όπως «στην περίπτωση της μοναχικής σκέψης ενός έλλογου όντος που δεν παραπλανάται», ενώ

- η εριστική διαλεκτική, ως η «*τέχνη της αντιπαράθεσης*», δομείται *a posteriori*, πραγματεύεται τη συναστροφή ανάμεσα σε δύο έλλογα όντα που, ως τέτοια, αν ακολουθούσαν τον καθαρό λόγο, θα έπρεπε να έχουν κοινό τρόπο σκέψης και να συμφωνούν, όταν όμως σταματήσουν να συμφωνούν, αντιδικούν. Η διαφοροποίησή τους πηγάζει από την ετερογένεια που καθορίζει την ατομικότητα και προέρχεται από την εμπειρία της ανθρώπινης συναστροφής και την εγγενή στην ανθρώπινη φύση ισχυρογνωμοσύνη²⁰.

31. Στο δικονομικό λοιπόν πλαίσιο της αντιδικίας κατά το συζητητικό σύστημα του ΚΠολΔ, ακόμα κι αν η όποια «αντικειμενική» αλήθεια παραμένει υπόθεση της λογικής, μήπως αυτό έχει (περισσότερο ή λιγότερο) θεωρητική σημασία; Μήπως δηλ. ακόμα κι αν είναι εφικτή η διάγνωση και αντίληψη της «αντικειμενικής» αλήθειας μέσω λογικών επιχειρημάτων, αυτό δεν έχει πρακτική χρησιμότητα για τους διαδίκους εφόσον το

18. Αριστοτέλης, Άπαντα, Τόμος 23, *Όργανον 1, Κατηγορίαι - Περί Ερμηνείας*, Εκδόσεις Κάκτος, 1994, Εισαγωγή Η. Π. Νικολούδης, σελ. 31 επ.

19. Αριστοτέλης, Άπαντα, Τόμος 23, *Όργανον 1, Κατηγορίαι - Περί Ερμηνείας*, Εισαγωγή, ό.π., ιδίως σελ.41- 42.

20. ΑΣ, σελ. 31-32 & 145-147.

ενδιαφέρον τους είναι η επικράτηση του ενός έναντι του άλλου στη μεταξύ τους αντιπαράθεση μέσω της εριστικής διαλεκτικής και των τεχνασμάτων που επιτρέπουν οι δικονομικοί κανόνες απόδειξης; Κατά τον ΑΣ, η επικράτηση αυτή μπορεί να είναι πιο εύκολη για το διάδικο που έχει «στ' αλήθεια δίκαιο» αλλά αυτό συχνά δεν είναι δικονομικά σημαντικό²¹.

Επομένως, όντως μπορεί η δικαστική απόφαση, ως κατάληξη της αντιδικίας κατά το ΚΠολΔ στη βάση της εριστικής διαλεκτικής, να επιλύει ουσιαστικά την επίδικη διαφορά; Κι αν ναι, έχει πρακτική χρησιμότητα, λαμβανομένου επίσης του απαιτούμενου χρόνου αλλά και κόστους της, υλικού και ψυχολογικού;

Διαμεσολάβηση και μη εριστική διαλεκτική

Η (μη εριστική) διαλεκτική ως βάση της Διαμεσολάβησης

32. Είναι η μη εριστική διαλεκτική ουσιαστικό στοιχείο της διαδικασίας Διαμεσολάβησης; Βασίζεται η Διαμεσολάβηση στη θεώρηση και διερεύνηση των λόγων μιας διαφοράς μέσω ερωταπαντήσεων μεταξύ του διαμεσολαβητή και των μερών; Είναι στόχος των μερών που προσφεύγουν στη Διαμεσολάβηση η με κάθε τρόπο επικράτηση έναντι του αντιπάλου ή η μέσω της διαδικασίας Διαμεσολάβησης απόπειρα εύρεσης κοινού τόπου, συμβιβαστικά;

Ήδη σημειολογικά, η λέξη «Διαμεσολάβηση» εμπεριέχει λόγω ετυμολογίας και παραπέμπει σε παρέμβαση / μεσολάβηση με κατάλληλο τρόπο για συμβιβασμό διαφορετικών απόψεων μέσω ανταλλαγής και συν-αντίληψης, άρα επικοινωνίας.

Με πυλώνες την εμπιστευτικότητα και την ιδιωτική αυτονομία, η Διαμεσολάβηση είναι μια διαρθρωμένη διαδικασία απόπειρας συναινετικής επίλυσης μιας ιδιωτικής (αστικής ή εμπορικής) διαφοράς, για το αντικείμενο της οποίας τα μέρη έχουν εξουσία διάθεσης, δηλ. συμβιβασμού, «*με καλόπιστη συμπεριφορά και συναλλακτική ευθύτητα*» και με τη βοήθεια τρίτου, κατάλληλου και αμερόληπτου προσώπου, του διαμεσολαβητή (άρθρο 2, παρ. 1, 2 & 3, παρ. 1, 12-15, Ν 4640/2019).

Το πεδίο της διαμεσολαβητικής διευθέτησης είναι ευρύτατο, με όριο τα χρηστά ήθη και τη δημόσια τάξη (άρθρο 15, παρ. 4, Ν 4640), η δε διαδικασία είναι ιδιαίτερα ευέλικτη και συναινετικά διαμορφούμενη (άρθρο 5, παρ. 3-5, Ν 4640).

21. ΑΣ, σελ. 37-40.

33. Τα δομικά στοιχεία της Διαμεσολάβησης προϋποθέτουν και βασίζονται στη Σωκρατική διαλεκτική, με κύρια και ιδιαίτερης σημασίας φάση αυτή της «διερεύνησης», όπου (συνήθως) χωριστά με κάθε μέρος ο διαμεσολαβητής, μέσω ερωταπαντήσεων, επιχειρεί την ανεύρεση των συμφερόντων των μερών σε αντιδιαστολή προς τις επικαλούμενες θέσεις τους, τη διάκριση του προβλήματος απ' τα μέρη, τη διεύρυνση της πίτας αντί της μοιρασιάς της υπάρχουσας, τη δημιουργική θεώρηση των πραγμάτων αντί της διεκδικητικής, τη λήψη υπόψη αντικειμενικών κριτηρίων αντί των υποκειμενικών απόψεων και την αποφόρτιση των συναισθημάτων των μερών.

Και αυτό, καθώς σκοπός της Διαμεσολάβησης είναι η συναινετική επίλυση της διαφοράς με το άλλο μέρος, αν αυτό καταστεί τελικά εφικτό, και όχι η, με κάθε (νόμιμο) τρόπο, επικράτηση ενός διαδίκου στη διεκδίκηση αξιώσεων μέσω της αντιπαράθεσης με τον αντίδικο.

Μήπως λοιπόν, ακόμα και σε μη κατάληξη συμφωνίας, η διαμεσολαβητική διαδικασία, στη διαλεκτική βάση της, επιτρέπει στα μέρη την αντικειμενικότερη, σφαιρικότερη, ευρύτερη και ουσιαστικότερη προσέγγιση των πραγμάτων και του αντικειμένου της διαφοράς, οπότε είναι συμφέρουσα σε κάθε περίπτωση;

Η αναγνώριση χρησιμότητας της Διαμεσολάβησης

34. Η χρησιμότητα της Διαμεσολάβησης, και βέβαια της μη εριστικής διαλεκτικής ως μεθοδολογίας της για την επίλυση διαφορών, αποδεικνύεται τόσο βιωματικά όσο και με σειρά νομοθετικών επιλογών. Ειδικότερα:

α) η διαμεσολάβηση αποτελεί αρχέγονη, «φυσιολογική» ανθρώπινη διαδικασία επίλυσης διαφορών υπό αναρίθμητες και ποικίλες αρρυθμιστες άτυπες μορφές (παράδειγμα η αρχαία Χαβανέζικη πρακτική *ho'oronoro*),

β) υπάρχουν στο δίκαιο μας ποικίλες ρυθμισμένες μορφές άτυπης διαμεσολάβησης / εναλλακτικής επίλυσης διαφοράς (εφεξής «**ΕΕΔ**») για ευρύτατο φάσμα αντικειμένων και δη: ι) ιδιωτικών, όπως ο Ειρηνοδίκης – ΚΠολΔ 209-214, η δικαστική μεσολάβηση – ΚΠολΔ 214Β, ο Συνήγορος Καταναλωτή, ο Συνήγορος του Πολίτη, ο Ελληνικός Χρηματοοικονομικός Μεσολαβητής, η μεσολάβηση του Ο.ΜΕ.Δ, ο αστυνομικός – λιμενικός διαμεσολαβητής, κλπ, ιι) ποινικών, όπως η ποινική συνδιαλλαγή και διαπραγμάτευση και ιιι) διοικητικών, όπως διάφορες διοικητικές προσφυγές και αναφορές,

γ) πλείστες παραπομπές στη (τυπική) Διαμεσολάβηση έχουν γίνει:

ι) με νόμους διαφόρων ρυθμιζόμενων αντικειμένων, όπως για τη συλλογική διαχείριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας (ν. 4481/2017), τις ανώνυμες εταιρείες (ν. 4548/2018), τους μετασχηματισμούς (ν. 4601/2019), τα εμπορικά σήματα (ν. 4679/2020), τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά (ν. 3869/2010 μετά το ν. 4745/2020), αλλά και

ιι) νόμους που θέσπισαν ειδικές μορφές της, δηλ. τη χρηματοοικονομική (ν. 4378/2020 – ΠτΚ), την οικογενειακή (ΑΚ 1514, όπως ισχύει μετά το ν. 4800/2021) και τη κτηματολογική Διαμεσολάβηση (ν. 4821/2021),

δ) ειδικές παραπομπές στη Διαμεσολάβηση (και /ή σε άλλες μορφές ΕΕΔ) έχουν γίνει και με κώδικες και δη:

ι) τον ΚΠολΔ, με τη προσθήκη, μάλιστα στις θεμελιώδεις δικονομικές αρχές, του άρθρου 116Α (με το ν. 4335/2015, με ισχύ από 1.1.2016, βλ. και αιτιολογική έκθεση), κατά το οποίο το δικαστήριο οφείλει να «ενθαρρύνει σε κάθε στάση της δίκης και σε κάθε διαδικασία τη συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς» και «την επιλογή της διαμεσολάβησης», μπορεί δε να διατυπώνει προς τους διαδίκους προτάσεις συμβιβασμού και ειδικά, Διαμεσολάβησης κατά το άρθρο 214Γ (επίσης προστεθέν με το ν. 4335/2015, όπως ισχύει σήμερα),

ιι) τον Κώδικα Δικηγόρων (άρθρα 35, παρ. 3, 36, παρ. 1 και 37, παρ. 3.β, ν. 4194/2013) καθώς και τον Κώδικα Δεοντολογίας Δικηγορικού Λειτουργήματος (άρθρα 7.β και 32.α),

ε) η Ευρωπαϊκή Ένωση δείχνει σταθερή προτίμηση στη Διαμεσολάβηση, ιδίως ως προς την ενιαία ψηφιακή αγορά προϊόντων και υπηρεσιών, όπως προκύπτει, ενδεικτικά, από το Κανονισμό (ΕΕ) 2019/1150 (Platform to Business – P2B), με συμπληρωματικά μέτρα εφαρμογής του απ' το ν. 4753/2020, την Οδηγία (ΕΕ) 2019/790 (Digital Single Market – DSM), που ενσωματώθηκε με το ν. 4996/2022 και το Κανονισμό 2022/2065 (Digital Services Act – DSA) για την ενιαία αγορά ψηφιακών υπηρεσιών.

Έτσι, η διαχρονικά αυξητική παραπομπή στη Διαμεσολάβηση αποδεικνύει τη σταδιακή εμπέδωση της χρησιμότητάς της²².

Διαμεσολάβηση και αντιδικία ΚΠολΔ

35. Η Διαμεσολάβηση και η αντιδικία του ΚΠολΔ είναι διαφορετικές κουλτούρες, διαφορετικές θεωρήσεις των πραγμάτων γενικά και ειδικά μιας διαφοράς και του τρόπου επίλυσής της, τόσο διαφορετικές απόψεις

όσο οι διαφορές αντίστοιχα μεταξύ Σωκρατικής – Αριστοτελικής διαλεκτικής και εριστικής διαλεκτικής.

Σαφώς, η Διαμεσολάβηση και ο ΚΠολΔ «συν-διαλέγονται», έστω κατ' ανάγκη, λόγω της δυνατότητας παραπομπής απ' τον ΚΠολΔ στη Διαμεσολάβηση (άρθρα 116Α και 214Γ ΚΠολΔ) και των συνεπειών κάθε μιας διαδικασίας στην άλλη (απαράδεκτο συζήτησης, αναστολή παραγραφής, αποσβεστικής προθεσμίας και δικονομικών προθεσμιών, εκτελεστότητα συμφωνίας -πρακτικού διαμεσολάβησης – άρθρα 3, παρ.2, 6, παρ.1, 8 και 9, Ν 4640 και άρθρο 37, ν. 4990/2022).

36. Όμως, η Διαμεσολάβηση δεν είναι δικονομικός θεσμός, δεν είναι ένα ακόμα βιβλίο – κεφάλαιο ή διαδικασία του ΚΠολΔ. Είναι κάτι άλλο, διαφορετικό. Συνεπώς δεν πρέπει να θεωρείται υπό το πρίσμα του ΚΠολΔ. Έτσι, η διαμεσολαβητική επίλυση μιας διαφοράς δεν πρέπει να συγκρίνεται με μια δικαστική απόφαση επί της ίδιας διαφοράς, με κριτήρια του ΚΠολΔ, καθώς άλλη είναι η βάση τους, άλλα τα δεδομένα τους, άλλα τα ζητούμενα και άλλοι οι επιδιωκόμενοι σκοποί τους.

Στο πλαίσιο αυτό, η διαμεσολαβητική διευθέτηση μιας διαφοράς δεν παρέχει λιγότερα εχέγγυα από άποψη προστασίας των δικαιωμάτων των μερών απ' αυτά που παρέχει η δικαστική απόφαση, ούτε γίνεται «κατά βάση, ερήμην των αξιών του νόμου», εφόσον τηρούνται οι διατάξεις του Ν 4640, που τη ρυθμίζει λεπτομερώς. Μάλιστα, είναι πλεονέκτημα της Διαμεσολάβησης τόσο η ευελιξία της και η δυνατότητα των μερών να συμφωνούν το «δίκαιο ή άδικο του αποτελέσματός της», το «νόμιμο ή μη» και το «νομικά ορθό ή εσφαλμένο» μέσα στα πλαίσια του Ν 4640 όσο και η εμπιστευτικότητα και μη τήρηση πρακτικών, και όχι μειονέκτημα²³. Επιπλέον, η χρονική παράμετρος και το συνολικό κόστος της σημαντικότητας, κατά κανόνα, καθυστέρησης της αντιδικίας του ΚΠολΔ είναι κομβική κατ' αυτής.

37. Ενδιαφέρουσα για το διάλογο μεταξύ Διαμεσολάβησης και αντιδικίας του ΚΠολΔ είναι επίσης η συνεχόμενη παράθεση στον ΚΠολΔ των άρθρων 116 και 116Α, ενόψει της προβληματικής που αναφέρθηκε για τον τρόπο και την έκταση εφαρμογής στη πράξη του πρώτου (ανωτέρω υπό το 3) και τους λόγους θέσπισης του δεύτερου (ανωτέρω υπό το 34). Μακάρι η προτίμηση του νομοθέτη στη Διαμεσολάβηση για την επίλυση μιας κατ' αντιδικίας διαφοράς με τη προτροπή προς τους δικαστές εξάντλησης τέτοιας δυνατότητας να έχει αποτελέσματα. Άραγε το άρθρο 116Α ΚΠολΔ εφαρμόζεται στην πράξη και πόσο;

22. Δ. Εμβαλωμένος, *Τελικά γιατί διαμεσολάβηση;*, ΣΥΝήΓΟ-ΡΟΣ, τ. 152/2022, σελ. 34 επ.

23. Αντίθετα, Ε. Ν. Ποδηματά, *Ιδιωτική Διαμεσολάβηση κατά τον Ν 4640/2019*, ΝΒ, 2022, παρ. 6, σελ. 131-138, ιδίως σελ. 136.

38. Συναφώς, ενδεικτική της δυναμικής της ΕΕΔ και ιδίως της Διαμεσολάβησης και του ουσιώδους ρόλου της στο συνολικό σύστημα πολιτικής δικαιοσύνης της Αγγλίας (με σημαντική κουλτούρα Διαμεσολάβησης) είναι η αντικατάσταση το 2022 του όρου ADR (Alternative Dispute Resolution) απ' τον όρο NDR (Negotiated Dispute Resolution), που ενέχει και ιδιαίτερα συμβολική σημασία²⁴.

Επίλογος

39. Η αντιδικία του ΚΠολΔ και η Διαμεσολάβηση είναι διαφορετικές κουλτούρες, διαφορετικοί τρόποι θεώρησης των πραγμάτων.

Η εριστική διαλεκτική της πρώτης, με αναγωγή στους Σοφιστές, είναι αρνητική, αντιλογική, με σκοπό την άρνηση των θέσεων του αντιδίκου για την επικράτηση των θέσεων του άλλου και με σχετικοποίηση της αλήθειας.

Η διαλεκτική της δεύτερης, στα πρότυπα της Σωκρατικής και υπό την Αριστοτελική συστηματοποίηση, είναι θετική, διαφωτιστική, προσβλέπει στη κοινή αλήθεια και στοχεύει σε συναινετική επίλυση.

Ο ΚΠολΔ και η Διαμεσολάβηση «συν-διαλέγονται», εκ του νόμου, λόγω των συνεπειών κάθε μιας διαδικασίας στην άλλη. Όμως η Διαμεσολάβηση δεν είναι δικονομικός θεσμός, δεν είναι ένα ακόμα κεφάλαιο ή μια ακόμα διαδικασία του ΚΠολΔ, αλλά είναι κάτι διαφορετικό και δεν πρέπει να θεωρείται υπό το πρίσμα του ΚΠολΔ.

Σε εικαστική απόδοση, θα μπορούσαμε να πούμε πως η εριστική διαλεκτική της αντιδικίας του ΚΠολΔ και η Σωκρατική - Αριστοτελική διαλεκτική της Διαμεσολάβησης είναι διαφορετικοί πλανήτες στο ίδιο ηλιακό σύστημα επίλυσης διαφορών, όταν δε έχουμε τη κατά νόμο δυνατότητα Διαμεσολάβησης μάλλον αξίζει να κατοικούμε στο δικό της πλανήτη.

Τέλος, αξιομνημόνευτα είναι και τα ευρήματα μεγάλης έρευνας της διαΝΕΟσις του 2022 με θέμα «Τι Πιστεύουν Οι Έλληνες». Ανάμεσα σε πολλά ενδιαφέροντα συμπεράσματα, οι Έλληνες θεωρούν μεν κατά 34% ως πρώτη και σημαντικότερη αξία τη Δικαιοσύνη, πάνω μάλιστα και απ' την Ελευθερία (26,4%), συγχρόνως όμως το 72,6% πιστεύει πως το δικαστικό μας σύστημα δεν μας αντιμετωπίζει όλους ως ίσους. Εξάλλου, το 53,2% θεωρεί το συμβιβασμό ως κάτι καλό, αν και μόνο το 10,1% θεωρεί ότι «οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης»²⁵.

Ο (μη εριστικός) διάλογος συνεχίζεται.

24. The Commercial Court Guide of England & Wales, 11th Edition (2022): <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2022/06/Commercial-Court-Guide-11th-edition-1.pdf>· για μια σύνοψη των σχετικών νομοθετικών και νομολογιακών εξελίξεων στην Αγγλία, βλ. «Dispute Resolution no Longer Alternative», Cooley 7.9.2022: <https://uklitigation.cooley.com/dispute-resolution-no-longer-alternative/>

25. Συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων Β' Μέρους Έρευνας (Ιαν.-Φεβ. 2022): https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2022/04/beliefs_brochure_part-b.pdf

